

Latin Amerika'da Ezilenler ve Siyaset: Yeni Bir Tarihin Başlangıcında

Çiğdem Çıdamlı

Giriş

90'lı yıllardan günümüze uzanan tarihin, uluslararası devrimci-politik süreçler açısından aslında kısa bir zaman diliminin barındırabileceğinden çok daha fazlasına sahne olduğu söylenebilir.

Birincisi, bugün dünya emek hareketi ve uluslararası sol hareket, 20. yüzyılın ortalarında kurumsal bir nitelik kazanmış olan örgütsel ve düşünsel dağarcığını sarsıntıya uğratan sert kırılma noktasını geride bırakmaya başlamıştır. Örneğin, artık ne 90'lı yılların başlarında yaygın bir tartışma konusu olan “elveda proletarya” tezleri cesaretle dile getirilebilmekte; ne de “küreselleşme” sürecinin insanlığın refah ve barış ihtiyacına bir karşılık olabileceğini ileri sürenler dünya sol hareketi içinde kendilerine kolaylıkla yer bulabilmektedir. Gerçekte proletaryanın maddi varlığının, son derece büyük acılar ve yıkıntılarla birlikte dünya çapındaki muazzam genişlemesine de sahne olan bu tarihsel süreç, solun ve emek hareketinin gelecek tartışmalarında son derece geri bir “yeni başlangıç noktasını” dayatan bu tartışma eksenlerini oldukça kısa bir sürede eskiterek anlamsızlaştırmıştır (Petras, 2001).

Aynı süreç, solun düşünsel dağarcığını, emek hareketinin yeniden oluşumu ve pratik gelişmesi ile yakın bir ilişki içinde yeniden kurmaya çalışan dünya çapındaki birçok ilerici sol, devrimci akım ve gruba da geleneksel, bürokratik sol düşünme biçimleriyle kendileri arasında önemli bir ayrışma yaratma olanağı sağlayan kavramlar ve bakış açıları kazandırmıştır. Mülksüzleşme, ilkel sermaye birikimi, proleterleşme gibi kavramlar, dünya çapındaki yeni işçi sınıfı oluşumunun, günümüzün emperyalist sömürgecilik tarzıyla çatışması içinde anlaşılabilmesi açısından önemli kavramsal olanaklar sunmaktadır. Kısacası 90'lı yılların ardından artık dünya solunun geniş kesimleri, ortaya çıkan dünya manzarasını “emperyalizm”, “proleterleşme”, “mülksüzleşme” gibi Marx ve Lenin’in klasik temel kavramlarıyla, ancak 1945 sonrası dünyasından farklı, yeni bir biçimde tanımlamanın kavramsal donanımına ulaşmaktadır.

Öte yandan tarih bize bu geride kalan on beş yıl içinde hiç bir şey göstermediyse bile en

azından, “direnişin varlığı ile yokluğu” sorununun gerçek dışı bir sorun olduğunu; baskının ve sömürünün olduğu her yerde ve her anda direnişin kendisinin de “politik olan ve politik olmayan” arasındaki sözde ikilemi aşarak, bizzatıhi politik bir olgu olarak varolmaya devam ettiğini ve gerçek sorunun, kolektif direnişin politik niteliğini yükselten ve geliştiren hareket düzlemlerinin inşa edilmesi sorunu olduğunu göstermiştir (Brook, 2001).

Bugün dünyanın birçok bağımlı ülkesi, “gündelik hayatın ve direnişin yoğunlaştığı” politik krizlere sahne olurken, bir tarihsel dönem de sırasını savıp tarih olmaktadır. “Tarihin sonu” ideolojisinin hakimiyeti altında başlayan bu dönem, 90’lı yılların sonunda yeni bir “sosyal demokrasinin” doğuşuna tanıklık ederken, bugün geline nokta tarih, devrimci iktidar dönüşümleri sorunu emekçi sınıfların önüne yeniden somut bir tarihsel sorun olarak koymaktadır.

Sonuç olarak geride bırakmakta olduğumuz tarihsel dönemi proletaryanın “yeni tarihsel bloku”nun ekonomik, politik, ideolojik ve örgütsel düzlemlerin tamamını içeren bir yeniden kuruluşu dönemi olarak tanımladığımızda, artık günümüzde bu yeniden kuruluş sürecinin ilk/ilkel evrelerinin geride kalmakta olduğunu ve açık iktidar mücadeleleri biçimini kazanan “siyasal düzlemin” kendisinin, bu yeniden kuruluş süreci içinde giderek çok daha önemli bir ağırlık kazanmaya başlamış olduğunu saptayabiliriz (Katz, 2005).

Bu noktada uluslararası sol hareket, tıpkı 90’lı yılların başlarında olduğu gibi giderek belirginleşecek olan yeni bir yol ayrımının eşliğinde bulunmaktadır. Özellikle Latin Amerika kıtasında yalnızca teorik-politik değil, pratik-politik düzlemde de net bir biçimde görünür hale gelmekte olan bu yol ayrımının odağında, “siyaset ve iktidar” sorununa ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Siyasal iktidarı reformlarla dönüştürme yaklaşımı 2000’li yıllarla birlikte Brezilya, Ekvador gibi örneklerle birlikte yeni bir sosyal demokrasi denemesi biçimini alırken (Petras, 2004a), post-modernizm ‘90’lı yılların “sınıftan kaçış” sendromunu bu kez “egemenlik ve iktidar” kavramlarının reddine dayalı bir “siyasetten kaçış” teorisiyle yeniden üretmektedir (Virno, 2004). 2000’li yılların başında Arjantin’de yepyeni bir siyasal-sınıfsal dinamik olarak ortaya çıkmış olan “piqueteros-işsiz işçiler” hareketinin çok kısa bir sürede yaşadığı dağılmanın öyküsü, bu yeni sendromun politik-örgütsel etkilerinin analiz edilmesi açısından özel olarak incelenmeye değerdir.

Latin Amerika’daki toplumsal dinamiklerin gerçek politik gelişme seyrine baktığımızda ise, “yeni sosyal demokrasi” ve “iktidarsız/siyasetsiz siyaset” yaklaşımlarından belirli ölçülerde etkilenmekle birlikte, tıpkı Komün öncesi Avrupa işçi sınıfının “eski sosyalizm”lerin ideolojik hegemonyası altında kendi bağımsız siyasal gelişme yolunu açma çabasına benzeyen bir tarihsel çabaya tanık olunmaktadır. Emperyalist birikim modeli siyasal iktidar sorununu, kendi mezar kazıcısı olarak ürettiği emek eksenli toplumsal hareketlerin önüne her gün yeniden daha şiddetle koyarak, bu toplumsal hareketleri de “yeni sosyal demokrasinin” ve “iktidarsız siyaset” yaklaşımlarının pratik-tarihsel eleştirisini gerçekleştirecekleri bir istikamete doğru zorlamaktadır. Latin Amerika, önümüzdeki dönemde özellikle bu açıdan önemli deneyimler barındırmaya aday görünmektedir (Zibechi, 2004).

Birinci Perde: “Tarihin Sonu”

Uluslararası sol hareket, 1990'lı yılların ilk yarısını, tüm dünyada iktidara gelen neoliberalizmin “tarihin sonu” ideolojisinin ezici ağırlığı altında yaşadı. “Tarihin sonu” ideolojisi, sağın ve burjuvazinin, özellikle 1945 sonrasındaki “Soğuk Savaş” yıllarında sosyalizme karşı yürüttüğü dünya çapındaki büyük politik kampanyanın temel tezlerinin, solun zihinsel dünyasında da gizli ya da açık bir hakimiyet kurması anlamına geliyordu: Bu teze göre kapitalizmin, insan doğasına en uygun sistem olduğu kanıtlanmış; sosyalizminse, mükemmel bir ütopya olsa bile, günümüz dünyasında yaşama şansı olmayan bir seçenek olduğu ortaya çıkmıştı. Piyasa, özellikle de serbest dünya piyasası, zorunlu olarak ortaya çıkabilecek olan tüm aksaklıklarına karşın, gerçek toplumsal değişim, teknolojik gelişim ve demokrasi açısından en dinamik sistem olduğunu göstermişti. Sosyalizminse toplumsal dinamizmi donduran, demokrasi ile bağdaşmayan ve teknolojik geriliğe mahkum bir yapı olduğu görülmüştü. İlerici ve inandırıcı olan devrimci-sosyalist radikal dönüşümler değil, serbest piyasayı temel alan evrimci-kapitalist reform hareketleriydi.

Sovyetler Birliği'nin liberal “reformlar” eşliğinde çöküşe doğru sürüklendiği, Balkanlardaki sosyalist cumhuriyetlerin ilk mikro-milliyetçi hareketlerle sarsıldığı ve ABD ile İngiltere'de Reagan ve Thatcher önderliğindeki ilk neoliberal hükümetlerin iktidara geldikleri 80'li yıllarda güç kazanmaya başlayan bu söylem, Sovyetler Birliği'nin 1991'deki çöküşü ile birlikte, tam bir hakimiyet elde etti. Solun, özellikle sol-sosyal demokratlar, reformcu sol sendikalar, SSCB yanlısı sol partiler ve Avrupa solu gibi kesimlerini çok köklü biçimde etkisi altına aldı.

Aynı ideolojik iklim solun, yüzü uzun süredir SSCB'ye dönük olmayan radikal kesimlerinin esinlendikleri siyasal merkezlerdeki farklı bir krizle birleşerek, daha da karmaşık boyutlar kazandı: 1959 yılındaki başarılı Küba devriminin ardından, 1970'ler ve 80'lerde birçok bağımlı ülkenin yanı sıra Orta Amerika ve özel olarak da El Salvador, Guatemala ve (1979'da bir devrim gerçekleştiren) Nikaragua'nın silahlı halk mücadeleleri temelinde gelişen devrimci süreçleri, 90'lı yılları büyük yenilgi yılları olarak yaşadılar. Orta Amerika'da 1980'lerde Reagan'ın “ölüm mangeları ve kontracılık” siyaseti ile yarattığı büyük kan banyosu; yalnızca El Salvador'da 300 bin insanın öldürülmesine neden olan kirli emperyalist savaş, bu gerilla hareketlerini yenilgiye uğrattırken, Nikaragua-Sandinista devrimi kadrolarının 1990 seçimlerinde aldıkları büyük yenilgi, Berlin duvarının çöküşünün yarattığı karamsar ideolojik etkileri derinleştirdi. Şili, Arjantin, Uruguay, Guatemala ve El Salvador'daki sol güçlerin neredeyse tamamının devlet terörü ile fiziksel olarak yok edildiği, birçok ülkedeki devrimci hareketlerin hatırı sayılır biçimde hırpalandığı ve “demokrasinin bir tehdit olmaksızın bütünüyle çıkartıldığı” bir dönemin ardından başlayan “liberal demokrasiye geçiş” süreci ise, solun liberalizme ideolojik tabiyeti açısından kritik bir dönüm noktasının başlangıcını oluşturdu.

Bu kritik dönüm noktasından bugüne doğru bakıldığında, 90'lı yıllarda solun başlıca iki gelişme hattı üzerinden biçimlendiği söylenebilir.

Bu hatlardan birincisi, yasallaşma sürecini temel politik projesi haline getiren solun, “tarihin sonu” iklimi içinde oluşmuş olan iç dönüşümlerdir. 1990'lı yıllarda bağımlı

ülkelerdeki örgütlü sol hareketlerin ana eğilimi, açık ya da örtük olarak, çok-partili, liberal seçim sistemini her türlü ilerici hareketin gündelik işleyişi ve her türlü politik projenin genel meşruiyeti açısından temel bir kaynak olarak gören bir anlayış çerçevesinde şekillendi. Liberal özgürlüklerin varolduğu sivil seçim sistemlerini “demokrasi” ile eşitlemeye dayanan bu anlayış, 1990’lı yılların sonlarına varıldığında politik alanda sürdürülen “demokratikleşme mücadelesini” de daha genel bir radikal dönüşüm davasının aracı olmaktan çıkararak, “devrim” kavramının anlamını yeniden tanımlayan bir yaklaşıma doğru olgunlaştı. “Devrim”, varolan toplumun sonuçta daha adil ve eşitlikçi bir yapıya ulaşılmasına neden olacağı varsayılan, sandık siyasetine dayanan “küçük değişim”lere indirgendi (Cane, 1997). Böylece liberal demokrasi, solun birçok kesimi açısından hem mücadelenin araçlarını (radikal politik eylem yerine seçimler yoluyla dönüşüm) hem de mücadelenin amacını (büyük radikal altüst oluşlar olarak değil, küçük değişimler olarak “devrim”) belirleyen bir çerçeve niteliğini kazandı. Latin Amerika, özellikle Uruguay’daki Tupamoro hareketinin yasallaşması süreci ile birlikte bu dönüşümde öncü bir konum ve temel bir esin kaynağı olarak öne çıktı. Aynı ideolojik iklim içinde, neoliberalizme karşı, örneğin Arjantin’de 1980’lerin sonları ile 1990’ların başlarında gerçekleşen kitlesel yağma hareketleri gibi isyan hareketlerinin de ağırlıklı bir yer tuttuğu dağınık toplumsal tepkiler, proletaryadan kaçış tezlerinin de etkisiyle “sınıf-dışı” yeni toplumsal hareketler, kimlik hareketleri olarak kavramsallaştırıldılar. Oysa bu hareketlerin bağımlı ülkelerde solun ortadan kaldırıldığı bir dönemde giderek olgunlaşan yeni sömürgecilik ilişkilerinin yarattığı yıkıntılara karşı gelişen ilk tepki hareketleri oldukları kısa zamanda görülecekti. Arjantin’de, daha on yıl geçmeden, üretim dışında kaldıkları için büyük fabrika işçisinin grev-üretimi durdurma silahının yerine yol kesme-üretilen malların dağıtımı engelleme silahını koyarak, kestikleri yolların üzerinde oluşturdukları meclislerde neoliberal devlet politikalarına müdahale yöntemleri geliştirecek olan milyonlarca işsiz oluşturduğu Piqueteros hareketi, bu ülkede 90’lı yılların başında yaşanan hiperenflasyon ve kitlesel açlık ortamında ortaya çıkan örgütsüz ancak kolektif yağmacılık eylemleriyle ilk oluşum sinyallerini veriyordu (Serulnikov, 1994). Tıpkı 1980’lerin başlarında ülkenin dört bir yanında kitlesel ancak dağınık biçimlerde başlayan toprak işgallerinin Topraksız Kır İşçileri Hareketi’ne dönüşerek ülkenin temel politik güçlerinden birisi halini aldığı Brezilya’da olduğu gibi Arjantin’de de, bir dönem öncesinin politik ve sendikal örgütülükleri dağılmış olan emekçi sınıf kategorilerinin yeni liberalizm altında oluşan sınıfsal egemenlik ilişkileri ile yeni rejim biçimlerine karşı kendilerine özgü örgütlü politik bir doğrultu kazanmaları ancak bu ilk dönem hareketlerinin yenilgisi sonrasında mümkün olacaktı (Martins, 2000; Stedile, 2002).

“Tarih, bizim onu anlamak için kurguladığımız teorilerden çok daha yaratıcı” diyor Latin Amerikalı bir yazar (De Almeida ve Sanchez, 2000). Tarihi anlamak için kurgulanan teorilerin Batı Avrupa kökenli post-modern yaklaşımların egemenliği altına girdiği bu yıllarda aslında, Latin Amerika kıtası, bir sonraki dönemin en güçlü toplumsal emek hareketlerinden birisi olan MST’nin (Movimiento Sem Terra-Topraksız Kır İşçileri Hareketi), yoğun emperyalist yatırımlara sahne olan ülkelerdeki yeni toplumsal hareket sendikacılığı akımlarının ve anti-emperyalist emek-eksanli yerli hareketlerinin ilk ortaya çıkış anlarına tanıklık ediyordu.

İkinci Perde: Yeni “Sosyal Demokrasi”

90'lı yılların ilk yarısı bir yandan emek eksensli bu yeni toplumsal hareketlerin kurumsallaşmasına ve Latin Amerika'daki “apertura” süreçleri içinde oluşan yasal sol partilerle ittifak arayışlarına sahne oldu. Yasal sol partilerin az ya da çok gelişmiş bir kurumsallık kazanan yeni toplumsal emek hareketlerinin seçim desteğini arkalarına alarak 90'ların sonlarında oluşturmaya başladıkları hükümetler ise, simge ismi Brezilya'daki İşçi Partisi-Lula hükümeti olmak üzere, yeni bir uluslararası sosyal demokrasi inşa etme girişimi haline dönüştüler.

“Küreselleşmeye insani bir yüz kazandırma” sloganı altında toparlanan bu yeni sosyal demokrasi, birçok özelliği açısından “tarihin sonu” ideolojisinin çok köklü etkilerini barındırmaktadır. Ancak, emperyalist ülkelerdeki reformcu sendikalar ile ittifak içinde gelişen bu “uzlaşma arayışı” çizgisinin geleceği, özellikle bağımlı ülkelerde, son dönemde toplumsal emek hareketlerinin talepleriyle yaşamaya başladığı gerilim dikkate alındığında, eski sosyal demokrasi denli parlak görünmemektedir. Nitekim Brezilya'daki Lula hükümeti bugün başta Topraksızlar Hareketi olmak üzere birçok emekçi kesimin muhalefet eylemlerine hedef olurken, aynı çizgi üzerinden neoliberalizme teslim olan Ekvador'daki Gutierrez hükümeti, geçtiğimiz günlerde bir halk ayaklanması ile devrildi. Kısacası 1990'lı yılların iklimi içinde oluşmuş olan yasal sol partilerin, neoliberalizmle ve emperyalist bölgesel planlarla uzlaşan hükümetleri, geçen on yıl boyunca kendilerine sandık desteği sunan yeni toplumsal emek hareketleri açısından inandırıcılıklarını büyük ölçüde yitirmektedirler.¹

Bağımlı ülkelerde esas olarak radikal solun politik-fiziksel tahribi ertesinde ortaya çıkan bu yeni sosyal demokrasi oluşumu, emperyalist merkezlerin liberal sol çevrelerine ideolojik-politik tabiyet içinde giderek “neoliberalizm, çokuluslu şirket egemenliği ve serbest ticaret” çerçevesine daha fazla emilmeye doğru sürüklenmektedir. Bu sürüklenme içinde de, tıpkı Lula örneğinde olduğu gibi, yoğun emperyalist sermaye girişleri döneminde oluşmuş olan yeni işçi sınıfı hareketleriyle olduğu kadar, aynı süreçte oluşmuş olan “artık nüfus”un kitle hareketleriyle de yolları ayrılmaktadır. Bu süreçte solda bir kez daha belirginleşmeye başlayan siyasal boşluğu dolduracak olanınsa toplumsal emek hareketlerinin yeni siyasallaşma biçimleri olacağı görülmektedir (Veltmeyer ve Petras, 2005).

Üçüncü Perde: Yeni Toplumsal Emek Hareketleri

90'lı yıllardaki ilerici mücadeleleri belirleyen ikinci temel hat, yeni toplumsal emek hareketlerinin gelişimi olmuştur. Yeni toplumsal emek hareketleri, son yirmi yılda yasal sol partilerle kısmi ittifaklar içinde birçok toplumsal dönüşümü zorladılar; çeşitli ülkelerdeki (Arjantin, Brezilya, Ekvador, Bolivya) yeni-liberal iktidarları devirdiler; doğrudan eylem çizgileri ile birçok kazanım elde ettiler.

1 Öte yandan Güney Afrika'nın, iktidara geliş süreci içinde ırk ayrımcılığına karşı mücadeleyi sınıf eşitsizliklerine karşı mücadele ile birleştirerek toplumsal hareket sendikacılığı çizgisinin öncü örneklerinden birisini oluşturan COSATU (Güney Afrika Sendikalar Konfederasyonu) tarafından da desteklenmiş olan, “efsanevi” ulusal kurtuluş önderliği ANC (Afrika Ulusal Kongresi), bugün özelleştirmeye ve işsizliğe karşı mücadele eden kendi yoksul halkıyla savaştan bir hükümet olarak tüm saygınlığını yitirmiş durumda. Kısacası yukarıdaki olgu sadece Latin Amerika'ya özgü olmadığı gibi, Güney Afrika örneği emperyalizme içerilen ulusal kurtuluş programlarının, neoliberal sınıf ilişkileri açısından yarattığı sonuçlar açısından tam bir laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Ancak bu hareketlerin (Venezüella özgün örneği bir yana) henüz hiçbir ülkede egemen sol çizgiyi aşan bir iktidar dönüşümüne yönelememiş olmaları, bir yandan sahip oldukları devrimci potansiyelin küçümsenmesine neden olurken, öte yandan bu hareketlerin mevcut gelişmelerinin gerçek sınırlılıklarına da işaret etmektedir. Ancak bu yeni toplumsal emek hareketlerinin gerçek siyasallaşma potansiyelini ya da doğasını kavramak da, yalnızca bu hareketlerin içinde geliştikleri tarihsel bağlamın doğru biçimde anlaşılması ile mümkündür (Petras, 2004b).

Gerçekte, yeni toplumsal emek hareketleri bütünüyle yeni bir olgu da değildir. Bu durum, tarihi 1990'lı yıllardan başlatmadığımızda daha da görünür bir nitelik kazanmaktadır. Aslında, 1970'lerdeki sıcak devrimci gelişmeler içinde birçok ülkedeki sol politik grup tarafından “yeterince politikleşmemiş” oluşumlar olarak ele alınan bütün bu gecekonducu hareketlerinin, dayanışma ve okuma-yazma gruplarının, kooperatifler ve mahalli örgütlenmelerin sahip olduğu özgün politik potansiyeli daha iyi kavramamızı sağlayacak olan da, belki de bu hareketlerin bugününden çok, 1970'lerin son yeni sömürgeler devrim dalgası içinde kazandıkları anlam olabilir. Çünkü bu hareketler, aslında yeni sömürgelerde gerçekleşmiş olan son sosyalist halk devrimleri dalgasının da temel taşıyıcı blokları olmuşlardır. Nikaragua devriminde, sendikalar, köylü hareketleri, taban örgütlenmeleri gibi öğelerden oluşan düzen-dışı, demokratik toplumsal koalisyon, Sandinista hareketini iktidara taşıyan politik gücün ta kendisini oluştururken, El Salvador'daki FMLN (Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi), yakın zamandaki silah bırakma sürecine değin, yalnızca aktif gerilla güçlerinin değil, çeşitli toplumsal hareketlerin de bileşenlerini oluşturduğu bir siyasal koalisyon niteliğini korumuştur (Cane, 1997).

Yeni toplumsal emek hareketlerinin bugünkü özgünlüğünü ortaya çıkartan birinci öge de dolayısıyla, bu hareketlerin, iktidarı devrimci biçimlerde ele geçirmeyi hedefleyen örgütlenmelerle kurdukları organik koalisyonun parçalandığı, dağıldığı bir ortamda gelişmeyi sürdürmeleri ve önceden varolmadıkları çok çeşitli alanlarda yaygınlaşmaları olmuştur. Bu gelişmenin gerçek temelini elbette neoliberalizmin işçi sınıfının bileşimini değiştiren; küçük köylü sınıflarını artık nüfusa dönüştüren; önceden fazla el değmemiş biçimde kalan yeni toprakları ve komün arazilerini emperyalist talana açan ve küçük burjuvaziyi büyük bir hızla çökerten zaferi oluşturmaktadır. Neoliberalizme karşı direniş, üzerinde geliştigi biçimsel temel ne olursa olsun, ortaya çıktığı her alanda yalnızca sınıf-temelli bir toplumsal hareket niteliğini kazanarak varlığını sürdürebilmekte, öte yandan neoliberal saldırganlık, sınıf mücadelesinin “yukardan bir biçimi” olarak, politik mücadeleyi, politik örgütlülüğü dağıtılmış olsa bile hareket halindeki emekçi sınıfların önüne doğrudan bir sorun olarak koymaktadır. İşçi sınıfı hareketi ile sol hareketin, 20. yüzyılın özgün politik gelişmeleri içinde birbirlerinden kalın çizgilerle ayrılmış “ekonomik-demokratik mücadele ile politik mücadele” formel ayrımını geçersizleştiren bu durum, yeni toplumsal emek hareketlerinin de, devrimci sol çizginin siyasal ağırlığının dağılmaya uğradığı 90'lı yıllarda bile, “politik önderliği belirsiz politik cephe” halinde de olsa gelişimlerini sürdürmelerinin temel nedenidir (Gezerlis, 2002). Latin Amerika toplumsal emek hareketlerinin bugüne kadarki

gelişmelerinin sırrı neoliberalizme karşı ekonomik, politik ve ideolojik mücadelenin kitlesel doğrudan eylem süreçleri içinde oluşan birliğinde aranmalıdır.

Yasal solun “tarihin sonu” ideolojisini kırarak denli güçlü bir devrimci toplumsal-politik dönüşüm etkisi yaratamayan, ancak onun biçtiği giysiye de sığmayan toplumsal emek hareketlerinin, bu süreçteki gerçek güç kazanma temelini yaratan da, kazanımlarını “liberal demokrasi” mekanizmaları içinde değil, neoliberal iktidarın neden olduğu kamusal çöküntü alanında gerçekleştirdikleri doğrudan eylem çizgisiyle kopartıp alabilme kapasite-leri olmuştur. MST örneğindeki toprak işgalleri, yerli ve işsiz işçi hareketlerinin yol kesme eylemleri, neoliberal iç savaş toplumunun kenarına atılanlar açısından sol siyaseti yeniden kurmanın yegane yolu ve bu hareketlerin radikal dönüşüm kapasitesinin temel direğidir. Doğrudan eylem, yalnızca neoliberal devlet organları ile kitle hareketi arasındaki gerçek iktidar çatışmasının gerçekleşme alanı olarak değil; işgal eylemi ile toprağı ve fabrikayı, yol kesme eylemi ile örneğin belirli bir bölge için talep edilen istihdam programlarını elde eden ezilenlerin kısmi ve parçalı da olsa egemenlik haklarını icra edebildikleri yegane alan olarak da, yeni bir kamunun; yani yeni bir siyasal insan toplumunun oluşma alanıdır. Toplumsal emek hareketleri bu yeni kamusal alan oluşumlarına birleşik bir nitelik kazandırabildikleri ve toprak reformu, iş, yerlilerin neoliberalizme karşı hakları ya da diğer sosyal haklara yönelik mücadele (Bolivya’da suyun özelleştirilmesini durduran Cochabamba direnişinin doğal gazın özelleştirilmesine karşı mücadeleye zemin hazırlaması gibi) ülkenin yer altı ve yer üstü zenginliklerinin korunması mücadelesine dönüştüğünde, doğrudan eylem kapasitesi, neoliberal hükümetleri devirme kapasitesine dönüşmektedir. Arjantin’deki 2001 isyanları sonrasında kıtanın hemen tüm isyan hareketlerinin temel sloganı haline dönüşen “Que se vayan todos!” (Hepiniz Dışarı!) sloganı, 90’lı yıllarda parçalı ve doğrusal olmayan bir gelişme seyri izleyen toplumsal emek hareketlerinin bu gelişme biçimini ve kapasitesini özetlemektedir.

Bu kapasitenin örgütsel-kadrosal yetersizlik, devlet terörü, kısmi tavizler ve neoliberal ideolojik etkinliklerin hegemonyası gibi nedenlerle yetersiz kaldığı anlarda, yeni toplumsal hareketlerin kör noktasını oluşturmaktadır (Morris ve Staggenborg, 2002). Doğrudan eylem çizgisi, 1980’li ve 90’lı yıllarda nesnel dinamikler olarak serpilip gelişen yeni emekçi sınıf kompozisyonunun neoliberal iktidarlar karşısında geniş bir cephe halinde politik bir varlık kazanmasını sağlayan temel motor gücü oluşturmakla birlikte, doğrudan eylem alanı, ezilen kitlelerin öz-savunma eyleminin ikili iktidar organlaşmaları gibi daha yüksek biçimlerinin ortaya çıkışına sahne olmamıştır. Bu durumunsa basit bir politik önderlik sorunundan çok, toplumsal emek hareketlerinin politik, ideolojik ve örgütsel yetersizliklerinin tümünü kapsayan genel, organik bir sorun olarak görülmesi daha anlamlıdır. Ancak tarihin bu anında yeni toplumsal emek hareketlerinin, (gerek bu kör noktayı aşmak, gerekse kazanımlarını kalıcı politik reformlar biçiminde genişletmeyi zorlamak üzere) yasal-liberal sol iktidar çizgisine yaklaştıklarında, zaafiyetlerini gideremeyip derinleştirdikleri de son dönemde belirginlik kazanmıştır.

Doğrudan eylemle elde edilen kazanımlar, yani “aşağıdan toplumsal devrimci süreçlerin” gündelik kazanımları, neoliberal düzenin iktidar cihazı kanalıyla doğal olarak bağdaşma-

makta ve kalıcı reformlara dönüştürülememektedir. Kısacası 90'lı yılların sonunda özellikle Latin Amerika'nın birçok ülkesinde yaşanan reformcu sol hükümet deneyimleri, toplumsal emek hareketlerinin geçmişte devrimci güçlerle yaşadıkları organik koalisyonu, 90'lı yılların yasal sol partileri içinde yeniden üretme girişiminin, bugün neoliberalizmin duvarlarına çarparak darmadağın olduğuna işaret etmektedir.

Yeni Bir Perde: Yeni Bir Tarih

Yeni toplumsal emek hareketlerinin 90'lı yıllardaki tarihine kısaca bir göz attığımızda, bu çelişkili gelişme biçiminin hareketlerin tamamı açısından geçerli olduğu görülebilmektedir. Ancak aynı zamanda hiç de eş biçimli olmayan bu oluşumun birkaç grup altında incelenmesi de mümkündür. Yeni toplumsal emek hareketlerini, kapsamlı bir sistemsel dönüşüm potansiyeli açısından sınıflandırdığımızda, ortaya sınıfsal-ideolojik özelliklerin damgasını vurduğu bir yelpaze çıkmaktadır.

Bu yelpaze üzerinde devrimci dönüşüm potansiyeli açısından en zayıf olan halkayı, yasal sol partilerin hemen kenarında varlıklarını sürdüren ve başlıca odak noktalarını, yerel-katılımcı demokrasinin yeniden örgütlenmesi ile yerel toplum düzlemindeki gündelik hayatın düzenlenişinin oluşturduğu reformcu kent hareketleri oluşturmaktadır. Porto Alegre (Brezilya) başta olmak üzere sol küçük burjuvazinin reformist kesimlerinin "yurttaşlık" örgütlenmeleri niteliğinde olan bu hareketler, belirli örneklerde yürütme erki üzerinde temsili ve doğrudan demokrasinin kazanımlarını birleştiren gündelik bir denetim elde edilmesini sağlarken; genelde yerel yönetimler, stk'lar ve çeşitli sermaye çevrelerinin "partnerlik" yapılarına dönüşmekte ve yasal solun en önemli kitle hareketi dayanaklarını oluşturmaktadır. (Eckstein, 2004a ve 2004b; Veltmeyer, 2004). Ancak Ekvador'daki ılımlı sol hükümete karşı gelişen son isyan dalgasının odak noktasını başkent Quito kent meclisinin oluşturma-sının da gösterdiği gibi, bu ilişki biçimi de ciddi bir aşınmaya uğramaktadır.

90'lı yıllarda ciddi bir güç kazanan toplumsal emek hareketlerinin ana halkasını ise, yurttaş hareketlerinden çok, böyle bir ideolojik yaklaşımı açıkça benimsememiş olsalar bile bu karakterde gelişen, doğrudan eylem ya da "aşağıdan toplumsal devrim" hareketleri oluşturmaktadır. Birçok farklı alt grupta toplanabilecek olan bu hareketler, başta Brezilya'daki Topraksız Kır İşçileri Hareketi (MST), Bolivya'daki MAS (Sosyalizme Doğru Hareket) olmak üzere, "yeni devrimci köylü" hareketleri; Arjantin'in İşsiz İşçiler Hareketi ve başta Ekvador'daki CONAIE (Ekvador Yerli Uluslar Kongresi) gibi etnik-sınıfsal bir temelden köklenen hareketler olarak sınıflandırılabilir (Houghton ve Bell , 2004). Neoliberalizmin 90'lı yıllarda işçi sınıfı, küçük köylülük ve yerli komün toplulukları üzerindeki yıkıcı etkisinden köklenen bu hareketler, toplumsal eziyetler karşısındaki gündelik kolektif eylemlerin ulusal-çaplı hareketler niteliğini kazanarak kendi iç sistematliğini, kültürünü ve yaşam biçimini oluşturduğu bir çizgi üzerinde gelişmiştir. Toplumsal devrim ve sosyalizm fikrini açıkça savunmakla birlikte, bu yönde bir siyasal dönüşümü gerçekleştirme kapasitesine sahip olmamaları nedeniyle, ciddi siyasal kırılma dönemlerinde, gerilimli bir ilişki içinde oldukları yasal solun ve küçük burjuvazinin politik önderliğini aşamamaktadırlar.

Ancak bu “doğrudan eylem” hareketlerinin, 90’lı yılların sonunda yasal sol hükümetlerle kurdukları ittifaklar, hemen her örnekte, hareketlerin özerk eylem alanlarını sınırlandırarak dağılmak zorunda kalmıştır. Bugün MST, Lula’nın esas siyasal ittifakını oluşturan tarımsal-sermaye çevrelerine karşı yeniden yükselttiği mücadelede, diğer işçi ve köylü hareketleriyle CONLUTA (Sosyal Hareketler Koalisyonu) isimli yeni bir militan cephe oluşturmaya yönelirken; CONAİE, Guttierrez hükümetine başta verdiği desteği geri çekerek yeni isyan dinamikleriyle birleşmiştir. Arjantin’deki Piquetor hareketleri, Kirchner hükümeti ile girdikleri ilişkiler sonucunda ciddi bir iç parçalanmaya uğrarken, Boliviya’daki MAS, doğal gaz özelleştirmesini durdurduktan sonra iktidara gelen Mesa hükümetine verdiği desteğin yarattığı güven kırılmalarını ve daha da önemlisi Evo Morales önderliğinin “Lulalaşması” sorununu aşmakla yüz yüzedir.

1994’de Chiapas’taki isyan hareketi ile ortaya çıktığı ilk günden beri ciddi bir çekim merkezi yaratan EZLN (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu) ise, doğrudan eylem ile silahlı reformculuğu birleştiren melez politik çizgisini, özellikle 2001’deki kitlesel seferberlik hareketinden beri “Caracoles” olarak adlandırılan birleşik yerel-bölgesel öz-yönetim alanları oluşturmaya doğru dönüştürmektedir. Ancak EZLN’nin de son dönemde içine kapanma sürecini aşarak, yaklaşan Meksika seçimleri öncesinde ülkenin tüm ilerici toplumsal güçlerini sandık-dışı bir düzlemde birleştirmeye yönelen yeni politik kampanya başlattığı görülmektedir.

Doğrudan eylem hareketleri ile aynı toplumsal temellerden beslenen FARC (Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri), ülkenin üçte ikisi üzerindeki siyasal denetimi ile birlikte politik iktidarı ele geçirmeye aday “yukardan devrim” çizgisinin halihazırdaki en önemli temsilcisidir. Ancak 1964’den beri ABD’nin bütün kontrgerilla etkinlikleri karşısında ayakta durabilen FARC’ın kentlerde, kırdaki etkinliği ile paralel bir güce sahip olmaması, Kolombiya’daki ilerici politik gelişmeler açısından en ciddi engeli oluşturmaktadır.

Latin Amerika’daki ılımlı sol hükümetlerin neoliberal güçlerle ve emperyalist bölgesel odaklarla bağlarının güçlenmesi, yeni toplumsal hareketleri, liberal “uluslararası sivil toplum”dan uzaklaşarak, alternatif ilerici ulusal-bölgesel ekonomik-toplumsal iktidar arayışları içinde de birbirlerine yaklaştırmaktadır. Latin Amerika’daki toplumsal hareketlerin birçok örgütsel ve ideolojik-politik zafiyetlerine karşın bu açıdan önemli olanaklara sahip oldukları görülmektedir. Öncelikle Latin Amerika’nın tarihsel açıdan son derece ilginç ve keskin biçimlerde bölünmüş bir ırksal-sınıfsal kompozisyona sahip olması, “Bizim Amerikamız” sloganını bu ilerici ulusal-bölgesel projelerin simgesi haline dönüştürmektedir (Santos de Sousa, 2001) Latin Amerika’da “İspanyol kanı karışmamış yerleşimciler/Latin Amerika doğumlu beyazlar/beyaz-yerli melezleri/yerli-köle melezleri/yerliler ve Afrika kökenliler” biçimindeki sert hiyerarşik ırksal merdivenin aynı zamanda net bir sınıfsal karşılığının da bulunması; bu kıtanın ilerici hareketlerinin, özellikle son dönemde öne çıkan yerli ve köylü hareketlerinin de katkısıyla “işçilerin, köylülerin ve yerlilerin çok-etnili yeni ulusunu inşa etme” projesine sahip çıkmalarını ve öte yandan, aynı projenin ABD emperyalizmine karşı kıta çapında bir proje olarak hayal edilebilmesinin temellerini oluşturmaktadır. Bu açıdan Chavez hareketinin de hatırı sayılır bir esin kaynağı oluşturduğu görülmektedir.

Venezüella’da siyah kent yoksulları ile yeni işçi kitlelerinin ABD’nin emperyalist siyasetlerine karşı gelişen muhalefet dalgasının iktidara getirdiği Chavez hükümeti, başlangıçtaki yarı sol ulusalcı-yarı liberal, melez iktidar programından, ülkedeki sınıfsal kutuplaşmanın zorlamasıyla, “Yeni Tarihsel Proje-21.Yüzyıl Sosyalizmi” programı altında sosyalizmi en azından lafzen benimseyen bir çizgiye doğru ilerlemektedir. Bu çerçevede Küba ile birlikte yürüttüğü halkçı sağlık reformu ve toprak reformu programını Arjantin, Brezilya ve giderek Meksika’yı kapsayan bir “Petrosur” (Latin Amerika petrol bloku) halinde örgütlemeye yönelen ve ALCA (Amerikalararası Serbest Ticaret Anlaşması) karşısında ALBA (Amerika İçin Bolivarcı Alternatif) projesi ile çıkan Bolivarcı Hareket (DeLong, 2005) devrimci küçük burjuvazi ile kent yoksulu-yeni işçi kitlelerinin sol bir “geçiş programı” denemesini temsil etmektedir. Bolivarcılığın, “Yeni Tarihsel Proje”de öngörüldüğü gibi, gerçek bir sosyalizme geçiş süreci niteliği kazanıp kazanmayacağını; devrimci sol küçük burjuva önderliğin, yeni toplumsal emek hareketleri ile olan ilişkisinde, liberal versiyonu ile yaşanana benzer bir siyasal kriz yaşayıp yaşamayacağını zaman gösterecektir. “Hükümeti de olan bir toplumsal hareket” oluşumu olarak nitelendirilebilecek olan Venezüella örneğinin en kritik zafiyeti, yani toplumsal hareketin kendisinin, örgütsüz kitlelerin desteği ile hükümeti oluşturan politik kadrolar tarafından özel bir biçimde yukarıdan aşağıya doğru inşa edilmeye çalışılması, aynı zamanda bu örneğin kendi özgünlük noktasını da oluşturmaktadır.

Latin Amerika kıtasında örgütlü kitle hareketinin doğrudan eylem temelindeki dinamizmi ile önemli ölçüde bu dinamizmden beslenerek iktidara gelen yasal sol partilerin yolu giderek daha belirgin biçimde birbirlerinden ayrılmaya başlamıştır. Bu yol ayrımının temel nedeni, kuşkusuz, emperyalist egemenlik ilişkilerinin ve bu ilişkiler temelinde oluşan sınıf ilişkilerinin günümüzde kazandığı yeni biçimlerde aranmalıdır. Geniş emekçi kitleleri sürekli olarak “artık nüfuslaşma” basıncı altına sokan ve yeniden bölüşümcü-sosyal devletçi reform hareketlerine nesnel olarak da olanak tanımayan günümüzün emperyalist birikim modeli, ezilen kitleleri tüm politik vatandaşlık haklarından fiilen yoksun bırakırken, yasal sol partileri de iktidara geldikleri andan itibaren bağımlı ülkelerde oluşan yeni ulus ötesi egemen güçler bloğunun organik bir parçası haline getiren bir zorlama içindedir. Günümüzde reform niteliğindeki dönüşümlerin bile gerçek devrimci alt-üst süreçleri sonucunda yaşanabilecek olması anlamına gelen bu durum, doğrudan eylem temelinde gelişen yeni “kamusallıkları” da hızla iktidar sorunuyla yüzleştirmektedir. “Komün günlerinde” olduğu gibi günümüzde de ezilen sınıflar toplumsal yaşama, toplumsal yaşamın tümünü yeni bir “kamusal alan” haline dönüştürerek müdahale edebilmelerini sağlayacak yeni iktidar organlaşmaları yaratma sorunuyla karşı karşıyalar.

Kamusal alanda yarattığı tasfiye ile toplumun kendisini ve yerel halk egemenliğini bir imkansızlık haline getiren ve kendi sınırları içinde hareket eden her şeyi kendi suretine dönüştüren neoliberal emperyalist ilişkiler, emekçileri toplum ve siyaset dışı “artıklar” ve yasal sol partileri partnerler haline getirerek, toplumsal hareketlerin önüne devrimci iktidar sorununu somut bir sorun olarak koymaya başlamıştır. Bu süreç, yeni toplumsal hareketler açısından kaçınılmaz biçimde, sistem karşıtı dönüşümü açıkça hedef alan yeni bir politik

örgütlenmenin ve kapsamlı bir politik programın geliştirilmesi yoluyla gerçekleşebilecek olan köklü bir kopuşu gerekli kılacaktır. Latin Amerika'da bu türden bir kopuş açısından iki önemli noktanın öne çıktığı saptanabilir. Birincisi, kıtanın son dönemdeki ilerici politik gelişmelerinin taşıyıcı dinamiklerini oluşturan “doğrudan eylem” hareketlerinin kentteki ve kırdaki yaygın proleterleşme süreçlerinin ortak politik temsiline olanak sağlayacak bir organik siyasal bütünleşme sürecinin henüz uzağında oldukları görülmektedir. Öte yandan Latin Amerika, her ne kadar binlerce kilometre uzaktan bakıldığında politik gelişmeler açısından son derece verimli bir toprak olarak görülse de, böylesi bir organik siyasallaşma sürecini gerçekleştirmeye soyunacak aktörlerin diktatörlükler döneminin kanlı izlerini hala belleklerinde yaşatıyor olmaları, yeni sosyal demokrasi ve “iktidarsız siyaset” yaklaşımlarıyla güçlü bir hesaplaşmanın gerçekleşmesinin önündeki en ciddi ideolojik engellerden birisi olarak durmaktadır. Bu kanlı bellek, ekonomik-politik kriz anlarında ortaya çıkan güçlü politik kopuş dinamiklerinin “sıçrama” yerine “biriktirme” yaklaşımıyla değerlendirilmesine ve Latin Amerika kıtasında ABD emperyalizminin askeri cihazıyla doğrudan karşı karşıya gelme tehlikesini savuşturmaya çalışan bir yaklaşımın hakimiyetine zemin oluşturmaktadır. Bütün bunlar Latin Amerika'daki toplumsal hareketleri James Petras'ın deyimiyle “Başkanlık Sarayı'nın önüne kadar gelip kapıdan içeri giremedikleri” bir noktada tutmaktadır (Petras, 2004c). Kısacası önümüzdeki dönemin gelişmelerini bu “kapının” önündeki farklı dinamiklerin çelişkili hareketi belirleyecektir. ■

Kaynakça

- Brook, D. (2001) "The Continuum of Collective Action", *Peace Review*, 13 (2): 265-271.
- Cane, J. (1997) "The End of History? Revolutionary Politics in Latin America", *Bad Subjects* (30), <http://bad.eserver.org>, indirilme tarihi: 8 Mayıs 2005.
- De Almeida, L.F. ve Sanchez, F. R. (2000) "The Landless Workers' Movement and Social Struggles Against Neoliberalism", *Latin American Perspectives*, 27 (5): 11-32.
- Delong, S. (2005) "Venezuela and the Latin American New Left", <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1391>, indirilme tarihi: 9 Mayıs 2005.
- Eckstein, S. (2004a) "Globalization and Mobilization in the Neoliberal Era in Latin America", www.iisg.nl/labouragain/documents/eckstein.pdf, indirilme tarihi: 4 Nisan 2005.
- _____. (2004b) "Resistance to the New International (Dis)Order in Latin America", www2.sas.ac.uk/ilas/ESRCEckstein.pdf, indirilme tarihi: 4 Nisan 2005.
- Gezerlis, A. (2002) "Latin America: Popular Movements in Neoliberal Modernity", *Democracy & Nature*, 8 (1): 87-116.
- Houghton, J. ve Bell, B. (2005) "Latin American Indigenous Movements in the Context of Globalization", Interhemispheric Resource Center, www.americaspolicy.org, indirilme tarihi: 30 Aralık 2004.
- Katz, C. (2005) "Centre Left, Nationalism and Socialism in Latin America", *Acts of Resistance Against Globalisation From the South*, 5-7 Eylül 2005 Sempozyum tebliği.
- Martins, M.D. (2000) "The MST Challenge to Neoliberalism", *Latin American Perspectives*, 27(5): 33-46.
- Morris, A. ve Staggenborg, S. (2002) "Leadership in Social Movements", www.cas.northwestern.edu/sociology/faculty/files/leadershipessay.pdf, indirilme tarihi: 8 Nisan 2005.
- Petras, J. (2001) "Notes Toward an Understanding of Revolutionary Politics Today", www.rebellion.org, indirilme tarihi: 11 Nisan 2005.
- _____. (2004a) "Brazil Year Two: Deepening and Extending Neoliberalism", www.rebellion.org, indirilme tarihi: 4 Temmuz 2004.
- _____. (2004b) "Neoliberalism and Class Politics in Latin America", www.rebellion.org, indirilme tarihi: 9 Mayıs 2005.
- _____. (2004c) "Emperyalizm, Küreselleşme ve Direniş" Konferansı, 10 Ocak 2004, İstanbul.
- Santos de Sausa, B. (2001) "Nuestra America: Reinventing a Subaltern Paradigm of Recognition and Redistribution", *Theory, Culture and Society*, 18 (2-3): 185-218.
- Serulnikov, S. (1994) "When Looting Becomes a Right: Urban Poverty and Food Riots in Argentina", *Latin American Perspectives*, 21(3): 69-89.
- Stedile, J.P. (2002) "Landless Battalions The Sem Terra Movement of Brazil", *New Left Review*, 15: 77-104.
- Veltmeyer, H. ve Petras, J. (2005) *Social Movements and State Power: Argentina, Brazil, Bolivia, Ecuador*, Londra: Pluto Press.
- Veltmeyer, H. (2004) "Globalization and Mobilization: In Response to Susan Eckstein", www.iisg.nl/labouragain/documents/veltmeier.pdf, indirilme tarihi: 3 Ekim 2005.
- Virno, P. (2004) "Creating a New Public Sphere", interview by Héctor Pavón, 24 Aralık 2004, www.generation-online.org, indirilme tarihi: 23 Ekim 2005.
- Zibechi, R. (2004) "A Panorama of Social Movements in South America Dangerous Liaisons: Center-Left Governments & the Grassroots", Interhemispheric Resource Center, <http://www.americaspolicy.org>, indirilme tarihi: 27 Aralık 2004.